

תזכורת! כינוס שוחרי הלשון ביום שני היום השמיני של חנוכה במצפה יריחו פרטים בסוף הגליון

דקדוקי קריאה בפרשת מקץ בהפטרת חנוכה ובראשון של ויגש ובסוף חנוכה

מא א וְהָנָה עֹמֵד עַל-הַיָּאֵר: טעם טפחא בתיבת וְהָנָה. הַיָּאֵר: היר"ד בשוא נח

מא ה וַיִּשָּׁן: קמץ בזקף גדול, השי"ן מנוקדת בקמץ

מא ח וַתִּפָּעַם: הטעם בפ"א מלעיל

מא יב וַנִּסְפָּר-לָו: מוטעם בקדמא-זקף¹

מא יד וַיַּחֲלֹף: היר"ד בשוא נח והחי"ת בפתח.

מא טו עליית שני

מא יז הַנְּגִי: על אף הקושי, נו"ן ראשונה בשוא נח

מא יט וְהָנָה שְׁבַע-פָּרוֹת אַחֲרוֹת: תיבה שְׁבַע מוקפת לזו שלאחריה ולא במונח כבחלק

מהדפוסים. וַרְקוֹת בָּשָׂר: הרי"ש בפתח. דומה אך שונה וַדָּקוֹת בָּשָׂר שבפסוק ג'

מא כו חֲלוֹם אֶחָד הוּא: על פי רב מוטעם טפחא-מרכא-סו"פ (ברויאר ואחרים)

מא כז הַרְקוֹת - הַרְקוֹת: יש לשים לב, פעם ראשונה הרי"ש בפתח ופעם שנייה בצירי

מא ל שְׁבַע: השי"ן בגרש לא בקדמא, וגם לא במונח

מא לב וּמִמָּהֶר: על אף הקושי, המ"ם הראשונה בשוא נח

מא לג יֵרָא: הטעם ברי"ש, מלרע. אִישׁ נִבּוֹן וְחָכָם: טעם טפחא בתיבת אִישׁ

מא לד וַיִּפְקֹד: הוא"ו בשווא נע, וא"ו החיבור והפועל בעתיד, כן הוא הדבר בהמשך פסוק לה וַיִּקְבְּצוּ

וַיִּצְבְּרוּ-בָר

מא לה בְּעָרִים: העמדה קלה בבית להדגשת הסגול המורה על מיודע

מא לט עליית שלישי

מא מה צָפַנְתָּ: הצד"י בקמץ רחב והפ"א בשוא נע. פָּעַנְחָה: העי"ן בשוא נח לא בחטף

מא סנח אֶסְנַת: האל"ף בקמץ רחב והסמ"ך בשוא נע. בַּת-פּוֹטִי פָּרַע: השם "פוטי פרע" הוא בן שתי מילים, בספרי תימן הוא בן מילה אחת

מא מו וַיַּעֲבֹר בְּכָל-אֶרֶץ מִצְרַיִם: טעם טפחא בתיבה וַיַּעֲבֹר. לִפְנֵי פָרְעָה מֶלֶךְ-מִצְרַיִם: טעם טפחא בתיבת לִפְנֵי

מא מז לִקְמָצִים: טעם הסילוק כאן הוא ללא הכנה של טיפחא או מרכא טיפחא (מאריך טרחא) לפניו

מא מח כָּל-אֶכָּל: בניגון הטעמים של הספרדים עלולה המילה אֶכָּל להישמע מלרע עקב ניגון הפסק

(הלגרמיה) ויש בכך כדי לשבש את משמעות הכתוב. בְּעָרִים: הבית בסגול ומתג, יש לעמוד מעט בקריאתה להבדיל בין תנועת הסגול לשווא, שאז איננה מיודעת

מא נ יֵלֵד: הלמ"ד בפתח. יֵלֵד-לָו: געיה ביר"ד

¹ טעם זה מכונה מתיגה-זקף או לפי התימנים, דרבן. מיקומה של הקדמא. על פי רוב, כולל ברויאר, מעל אות הוא"ו, בתורה קדומה מסומנת היא מעל הנ"ן והערה הבאה להסביר לפשר העניין לפיה מקרה זה הוא "על דעת הזרות" שכן הנ"ן מנוקדת בשווא.

מא נב עֲנִי: העי"ן בקמץ קטן, נו"ן בשווא נח ויו"ד בחירק מלא: עונ-יי

מא נג עליית רביעי

וְתִכְלִינָה: יש לשים לב למקרא דומה אך שונה בהמשך נד וְתִכְלִינָה

מא נד הָיָה לָחֶם: טעם נסוג אחור לה"א הראשונה

מא נז כִּי-חֲזַק: הזי"ן בפתח, הקורא בקמץ משנה משמעות

מב א וְתִתְרָאוּ: הטעם באל"ף מלרע

מב ד וְקִרְאֵנּוּ: האל"ף בסגול ונון דגושה²

מב יט עליית חמישי

מב כא בְּהִתְחַנְּנוּ: הנו"ן הראשונה בשווא נע

מב כד וַיֵּאָסֶר: כאן האל"ף בחטף סגול בשונה מפרשת ויגש (מו כט) ופרשת בשלח (שמות יד ו) שם היא בשווא נח

מב כה וַיִּמְלֹא: יו"ד בשווא נח, למד ללא דגש ובשווא נח

מב לח תִּלְכוּ-בָהּ: געיה בתיו"ו

מג ב שָׁבוּ שְׁבָרוּ-לָנוּ מַעַט-אֶכֶל: תיבה שָׁבוּ בטפחא, כן הוא לקמן מד כה

מג ו לָמָּה הִרְעַתֶּם: לָמָּה במלרע וללא דגש במ"ם³

מג י כִּי לֹא־הִתְמַהֲמַהְנוּ: התיבה כִּי מוטעמת בטפחא

מג יא נִכְאֹת: האל"ף ללא תנועה, יש לקרא 'נְכוֹת'

מג יב הַמּוֹשֵׁב: השי"ן בקמץ

מג טו וּמִשְׁנֵה-כֶּסֶף: הכ"ף בדגש חזק מדין דחיק

מג טז עליית ששי

מג יח וַיִּירָאוּ: הרי"ש בשווא נע, הקורא בשווא נח מחליף במשמעות ראייה

מג כה יֵאָכְלוּ לָחֶם: טעם נסוג אחור ליו"ד

מג כו וַיִּבְיֵאוּ: האל"ף דגושה אך אין לכך כל השפעה על אופן קריאתה

מג כט יִחַנְדָּה: היו"ד בקמץ קטן

מד י עֲבָד: העי"ן בקמץ אף על פי שאין היא מוטעמת באתנח או סו"פ⁴, וכן בפס' יז

עליית שביעי בפרשת ראש-חודש

הפסרת שבת חנוכה זכריה ב יד – ד ז:

ב יד רָנִי: הרי"ש בקמץ חטוף (קטן), הטעם בנו"ן מלרע. הַנְּנִי: הנו"ן בשווא נח

ב טו וְשִׁכְנַתִּי: מלרע. וְהִיוּ לִי: טעם נסוג אחור לה"א. וַיִּדְעָתָה: העי"ן בפתח

² הקורא אל"ף בצירי משנה משמעות

³ כן הוא הדבר כאשר 'למה' מוטעמת בטעם משרת והתיבה שלאחריה פותחת באחת מהאותיות אל"ף (שם השם נחשב לעניין זה כפותח בגרונית), ה"א (יש חריגים מעטים) ועי"ן. דין זה נכון גם במקרים רבים אחרים כגון: קומה, שובה וכדו' שלפעמים הן מלעיל ולפעמים מלרע לפי אותו עיקרון.

⁴ נקרא קמץ בז"ק (זקף קטן)

ב טז	וּבְחָרָה: מלרע לא נסוג אחור
ג ז	וְגַם תִּשְׁמַר אֶת-חֻצֹתָי: טעם טפחא במילה וְגַם. מְהֻלָּכִים: הה"ה והלמ"ד בשוא: הראשון, בה"ה, נח (נשמעת כה"א במפיק), והשני, בלמ"ד, נע
ד א	כָּאִישׁ אֲשֶׁר-יַעֲזֹר מִשְׁנָתוֹ: טפחא במילה כָּאִישׁ ובמילה מִשְׁנָתוֹ דגש חזק בשי"ן (מלשון שינה)
ד ב	וְגִלָּה: במפיק
ד ז	חֲזָחָן: אין פסק בין התיבות
	ראשון של ויגש:
מד יח	וְאֵל-יַחַר: הטעם ביו"ד מלעיל
	מד כא שני במנחת שבת
	מד כה שלישי במנחת שבת
	שְׁבוּ שְׁבִירוּ-לָנוּ מַעַט-אֶכֶל: טעם טפחא בתיבת שְׁבוּ
מד כז	יִלְדָה-לִי: געיה ביו"ד
	סוף חנוכה
ז יג	קָעֵרַת: העמדה קלה בקו"ף למנוע הבלעת העי"ן החטופה
ז פד	מִזְרָקִי-כֶסֶף: העמדה קלה במ"ם
ז פז	אֵילִם שְׁנִים-עָשָׂר כְּבָשִׂים בְּנֵי-שָׁנָה: תיבת שְׁנִים-עָשָׂר בפשטא
ז פט	וּבָבֶא: על אף הקושי, הבי"ת הראשונה בשווא נח. מְדַבֵּר: המ"ם בחירק והדלי"ת דגושה, הקורא בשווא משנה משמעות
ח ב	בְּהֶעֱלָתָךְ ⁵ : העמדה קלה בה"א ובלמ"ד והתי"ו בשוא נע, יש לקרא: בה-על-תך

הרב בצלאל אריאל נר"ו שיבה לבצרון.
מה בין החלוקה לפרקים והחלוקה היהודית?
בסדרת מקץ סודרו הפרקים **לפי התפתחות העלילה**. זו ראייה ספרותית של הכתוב.
פרק מב בבראשית פותח בפסוק וַיֵּרָא יַעֲקֹב כִּי יֵשְׁשָׁבֶר בְּמִצְרָיִם.
פרק מג פותח בתיאור וַהֲרַעַב כָּבֵד בְּאֶרֶץ.
בפרק מד המתח עולה כעיוסף מצווה להעליל על בנימין וַיַּצֵּו אֶת-אֲשֶׁר-עַל-בֵּיתוֹ
ופרק מה [נעבסדרת ויגש] פותח בהפתעת הגילוי וְלֹא-יָכֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק.
בשני ראשי הפרקים הראשונים יש **מבט של עין רעה** על ארץ ישראל.
לעומתם, ראשי הסדרים מלמדים את האמונה בה **בעומק חשכת מצרים** וכיצד
להתמודד עם השלטונות שעתידים היו לשעבד את ישראל.
הפסוק שבו פרעה, המלך רב העוצמה, מקבל את דברי יוסף אֲתָּה אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עָשָׂה
הַגִּיד לְפָרְעָה: (לעיל לו:כה), ומכיר בפומבי במציאות אלוקים, בהשגחתו ובהשראת רוחו
באדם, נקבע לראש סדר לו: וַיֹּאמֶר פֶּרְעָה אֶל-עֲבָדָיו הֲנִמְצָא כֹהֵן אִישׁ אֲשֶׁר רִוַח אֱלֹהִים בּוֹ:
הצהרת ההכרה באלוהות ה' נאמרה לעיני כל חרטומי מצרים וחכמיה!

⁵ במנהג אשכנז מערב המובהק אין מוסיפים פסוקים מפרשת בהעלותך.

סדר לֹא פותח בהצהרת יוסף, המשנה למלך מצרים, על יראת ה' שלו: אֶת־הָאֱלֹהִים
אֲנִי יָרָא: גם הצהרה זו נאמרה לעיני כל הנמצאים אתו ולאוזניהם. וכך מוסברת אמירתו
במדרש רבי תנחומא (במדבר כח): כל אדם שהוא עני ירא מן הקדוש־ברוך־הוא.
וכשהוא עשיר בוטה בעשרו ואין עליו יראת שמים. אבל יוסף, כשהיה עבד ירא את
ה'... וכשנעשה מלך הוסיף יראה שנאמר אֶת־הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרָא:
ומה יעשה יהודי המתמודד עם עריצות של מלך כופר?
לאחר ההשתדלות בדרך ארץ קלֹו... מִנְהָה... וְכִסֵּף מִשְׁנֵה קֶהָן... – יתפלל! וְאֵל שְׂדֵי יִתְּן
לָכֶם רַחֲמִים לִפְנֵי הָאֵישׁ (ראש סדר לט) – מַעֲתָה אֵינְכֶם חֹסְרִים כָּלוּם אֱלֹא תִפְלֶה, הֲרִינִי
מִתְּפִלָּה עֲלֵיכֶם: (רש"י)

רוח זו בנפשו מרגשת בראשי הסדרים: בראש הסדר כאן מזהיר פרעה שרות אלקים נמצאת ביוסף.
בתפילת משה למיני מנהיג אחיו כאמרו: יִסְכֵּךְ ה' אֱלֹהֵי תַחֲתָיִם לְכָל־כְּשֵׁךְ אִישׁ צֶלֶל־הַצֶּהַר וּבַמִּדְבָּר דָּאֵשׁ מִדֵּי כֹהֵל. וְהָאֵל
נִפְתָּח: קִרְיָא אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בְּנֵי־נֹחַ אִישׁ אֲשֶׁר־רָחַץ בָּו.
וכך אמרה המלכה למלך בלשנאצר על רגליו: בְּלִי־מָלַךְ דִּי רִחַם יִחְיִיהָ וְנִצְרָע וְשִׁכְלָתָהּ מִשְׁעָר חֲלָמִין וְאֶתְּחִיל אֲחִירָן
וּמִשְׁדָּא קִטְרִין הַשְׁתַּכְחִית בָּהּ בְּדִנְיָאֵל (ראש סדר ז) (תרגום: בצבא אשור רוח חכמה יתירה ומינחה רעת והשכל ופתרון חלומות
והגות ידועה והעיר דברים קשורים וסודותם כל אלה נמצא בו ביניאל... וכל המשיך שב משוכך בביטויים שמקורם כאן).
רוח זו היא זו שהייתה בסדרו בשתדור לחזור לירושלים לבנות את בית המלךש נחציר ה' אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בְּנֵי־נֹחַ מִשְׁעָר־חֲלָמִין
וּמִשְׁדָּא קִטְרִין לְכָל־מַלְכוּתוֹ (עזרא ראש סדר א).
וכך גם אומר ישעיה על מלך המשיח בפסוק שנבחר לפתוח את הפטרת הסדר: יִתְּנָה עֲלֵינוּ רִחוֹ ה' רִחוֹ תִכְבֶּה וְכִנְיָהּ רִחוֹ
צִנְהָ וְגִבּוֹרֵת רִחוֹ דָּעַת יִרְאֵת ה' (ראש סדר ח).
וראה גם בנבואת זכריה מִשְׁאֵל יִבְרִיתִי עֲלֵי־יִשְׂרָאֵל נֶאֱמִירָה: נָתַן שְׁמִי וְיִסָּר אֶרֶץ וְאֶרֶץ יִצְחָר וְהָיָה בְּקֶדֶשׁ (תרי עשר, כג).
החלוקה הזרה לפרקים נציגה את דבת הארץ רעה כשהיא בוחרת לפתוח פרקים חדשים בפסוקים המתארים שנות רעב
בארץ. כאן בפסוק כג. ובסדר כל פסוק יז. זאת במקום בו הצדיקים רואים קשר עם זה. וראה רש"י ולעיל יז. רָעָב בְּאֶרֶץ.
באותה הארץ לכדת, לנפוחו אם יתחור אחר וְרָבִי שֶׁל תַּחֲשׁוּ בְּרוּךְ הוּא. שְׁאֵמֵר לוֹ לִלְכֹּת אֶל אֶרֶץ כְּנָעַן וְתִבְכְּשׁ מִשִּׁיאוֹ
לְמָאָה סָבְבָהּ. וכן גם מתפרשת, על ידי החזנות, החשואה בין ארץ ישראל למצרים לרעת ארץ ישראל ורש"י, דברים
אֵלֶּיךָ. לעומת זאת, ההסתכלות החיובית, המבוססת על האמונה בה, הוראה את יתרונות ארץ ישראל לגבי מצרים.
מרתחת את סדר ל' מזומש וברם אֶרֶץ אֲשֶׁר־הָיָה אֱלֹהֵינוּ וְיָשָׁב אֲתָנָה תִּבְדִּי צִיָּה ה' אֱלֹהֵינוּ לָא מִרְשִׁית וְהִשְׁתָּה וְעַד אֲחֵרִית שְׁנָהוּ
וכך לסדרו מנכיא רשע צִיָּה וְיָשָׁב צִיָּה ה' אֱלֹהֵינוּ וְיָשָׁב אֲתָנָה תִּבְדִּי צִיָּה ה' אֱלֹהֵינוּ לָא מִרְשִׁית וְהִשְׁתָּה וְעַד אֲחֵרִית שְׁנָהוּ
מפתח סדרו החנך רוב מלחם של סודי התורה, מאה ארבעים ואחד מתוך מאה חמישים וארבעה (מעל תשעים אחוזים),
נקבע בפסוק הראשון של פרשה. רק שלושה עשר ראשי סדרים נקבעו בתוך פרשה (מתחלה או סופה). מתוך ראשי
סדרים טיחונים אלו, נקבעו, כצפוי, שנתה בחודלת עניין שבאותה פרשה ארוכה. רק חמישה ראשי סדרים יתחילים
נקבעו במקום שבו הם קוטים אמירה דימה אחת (בראשית כג, כה, לט, ספוט טו, בסדר כג). קביעות מקום אלו מדיניות
את העד החשוב הנמצא באתם פסוקים
הפסוק שבראש הסדר כאן: וְעַל שְׂדֵי יִתְּן לָכֶם רַחֲמִים לִפְנֵי הָאִישׁ קוֹטֵעַ אֶת רִכְבִּי יַעֲקֹב, הוא פסוק תפילה הפונה לרחמי
שמים. פסוק זה שימש השדא לנביא ירמיה בפסוק שנקבע לראש סדר כה בספרו יִתְּן לָכֶם רַחֲמִים וְיִתְּן כָּל
אֲתֹכֶם וְהָשִׁיב אֲתֹכֶם אֶל־אֲדָמְתְּכֶם. והוא הפותח את הפטרת הסדר. א"ה. ראה הערה⁷

הרב גור-אריה צור נר"ו. וְהָיָה מִקֵּץ שְׁנָתִים יָמִים
וְהָיָה יֵשׁ לִיתֵן טַעַם מְדוּעַ נִקֵּט לִשְׁוֹן צַעַר⁸. והרי בזה תם מאסרו. ויש לומר שנקט
לשון צער, שעתה מתחיל התהליך של רד"ו שנה של השעבוד.
או כלך לדרך זו: ועל דרך אל תיקרי. אל תקרי וְהָיָה מִקֵּץ אלא תקרי למפרע: מִקֵּץ
וְהָיָה. שבזה הגיע הקץ לוְהָיָה, הקץ לצערו של יוסף. ומעתה רק עלייה יש לו.

זרע שמשון. וְהָיָה שָׁבַע פְּרוֹת. הקשה בזרע ברך, דמה ענין הפרות להראות על שובע ורעב,
בשלמא השבלים שמהם עיקר מאכל העולם, מובן שרומזו על שובע ורעב, אולם הפרות מה
ענינם. ויש לתרץ ע"פ מה שאמר הכתוב "וְרָב תְּבוּאוֹת בְּכַח שׁוֹר" (משלי יד, ד) והיינו שלפי גודל
כח השור בשעה שעובד את האדמה, כך מגדלת הארץ תבואתה ופרותיה. וכן אמרו (חגיגה

⁶ א"ה. הניקוד המקובל אֵלֶּא אינו נראה נכון, יתכן גם אֵלֶּא, כניקוד המלה אֱלֹהִין.
⁷ א"ה. במקביל לחלוקת התורה לסדרים, מכון כנגד כל סדר במקרא סדר בנביאים בעניין דומה. עד כה לא העתקתי
מדברי ידידנו את הסדר המקביל. אבל כיון שהוזכר אני מביא את פירושו. יתכן שבעתיד גם זה יובא אצלנו.
⁸ א"ה. מודעת זאת ללמוד מסכת מגילה י ב, שרק הצירוף וְהָיָה בימי' הוא לשון צער, אבל אור החיים ז"ל מוצא
צער גם בלשון וְהָיָה לחוד. וידידנו נר"ו הולך בדרך זו כי לעתים גם וְהָיָה לחוד הוא לשון צער.

ג:) דרבן מכוון את הפרה לתלמיה להביא חיים לעולם. והיינו שע"י חרישת הפרה צומח הזרעים. וזה היה סימן הפרות, לומר שיהיו הפרות בחושות, וממילא החרישה תהיה חלשה ולא תיעשה כראוי, ולא יגדלו הצמחים כראוי ויבוא רעב לעולם.

בן לאשרי. וַיִּשָּׁן וַיַּחֲלֹם שְׁנִית. יש לדקדק על השינוי, דלעיל בפרשת וישב אצל יוסף כתיב "וַיַּחֲלֹם עוֹד חֲלוֹם אֲחֵר (בראשית לו, ט)" ולא "שנית", והלא בב' החלומות בא הסימן של השתחוואות האחים ליוסף, אלא דבראשון ראה החלום באלומות, ובחלום השני בכוכבים, וגם כאן, החלום הראשון בפרות והשני בשבלים וא"כ מדוע לעיל כתיב "אחר". ואולי י"ל דכאן היו שני החלומות מסוג אחד, מהנבראים, דאע"ג שהפרות הם 'חי', והשבלים 'צומח' מ"מ, שניהם בעולם השפל על הארץ, לכך שייך הביטוי "שנית" כלומר אותו דבר בעצמו נשנה באופן אחר. משא"כ גבי יוסף שחלום השני היה בהשמים הרוחניים, לא שייך לומר "שנית", דאין זה אותו דבר, רק דבר חדש, ולכן כתיב "חלום אחר" ועוד שניתוסף בו בחלום השני רמז לאביו ואמו, והבן. **א"ה**. התשובה הפשוטה היא, שאצל פרעה היה באותו לילה, נרדם אחרי שהקיץ מהחלום הראשון, וחלם שנית באותו לילה; משא"כ אצל יוסף ששני החלומות לא היו ביחד.

חזון יחזקאל. וַאֲנִי פֹתֵר אוֹתָם לְפָרְעָה. פירש"י פותרים היו אותם, אבל לא לְפָרְעָה, שלא היה קולן נכנס באזניו ולא היה לו קורת רוח בפתרונם. ע"כ, רואים מכאן, דלומר פלפולים קל מאוד, אבל להגיד פשט אמיתי לזה צריך סייעתא דשמיא באופן מיוחד. החרטומים פלפלו בחלום פרעה, ואמרו לו שבע בנות אתה מוליד שבע בנות אתה קובר, וכל זה לא קשור לשמנות ורזות, אלו הם פלפולים בעלמא. אבל יוסף אמר שבע פרות שמנות אלו שנים טובות, ושבע פרות רעות אלו שנים רעות. זה פשט. ולכן הקדים ואמר "אַלְקִים יַעֲקֹב אֶת שְׁלוֹם פְּרַעְה" דלפשט צריך סייעתא דשמיא מיוחדת. **א"ה**. יאים הדברים למי שאמרם.

בן לאשרי. וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָנוּ כֵּן הָיָה אֲתִי הַשִּׁיב עַל פְּנֵי וְאֵתוֹ תִּלָּה. יש לדקדק על כפל הדבר, כיון שאמר "כן היה" כבר ידוע מה שהיה, ועוד מנא ליה דזה היה מכח פתרונו, אולי מדרך הטבע היה, דאחד זכה בדין והשני נתחייב, ואדרבה מכח מיתת הראשון חמת המלך שככה, ומוחל להשני, והכי נמי מאחר שנתלה שר האופים, ניצול שר המשקים, ולא ע"י פתרון יוסף. וי"ל דעל זה כיון במה שכפל "אותי השיב על כני" תחילה וא"כ אין לומר דזה היה ע"י שחמת המלך שככה, דהא אדרבה, אח"כ תלה את שר האופים, אלא על כרחך דיוסף גרם זה בפתרונו הטוב. ועוד י"ל דבזה שאמר "אותי השיב על כני", זה ראייה שהיה ע"י פתרון יוסף, דאם היה ע"י שחמת המלך שככה, היה די שאותו לא יצוה להמית, אבל לא ששיבו עוד לגדולתו, אלא על כרחך יוסף פעל כל זה בפתרונו הטוב. **א"ה**. לו היתה השאלה מניין לנו שאמנם יוסף יודע לפתור חלום, והלוא יתכן שכך קרה מעצמו, ואינו רמוז בחלום. המלך תלה את שר האופים ונגרע מכעסו וחנן את שר המשקים. ועל זה באה התשובה, כיון שקודם חנן את שר המשקים, על כרחך שזה לא מעצמו. אלא בא בחלום ברמז, ויוסף הבין את החידה. אבל הרב ז"ל תולה את הפתרון בכוח הפותר. והלוא פרעה אינו מחפש מי שביכולתו לפתור חלום כרצונו, אלא במי שמבין למה רומז החלום.

מא יד הרב גור אריה צור נר"ו. וַיִּשְׁלַח פְּרַעְה וַיִּקְרָא אֶת-יֹסֵף וַיִּקְרָא אֶת-יֹסֵף לְכַאֲוֶרֶה מִיּוֹתֵר הוּא. והיה די לומר וישלח פרעה ויריעוהו מן הבור. ומאי וַיִּקְרָא אֶת-יֹסֵף. ועל דרך הדרש יאמר, שהמלה וַיִּקְרָא מתארת כיצד שלח פרעה להביא את יוסף. כזה: וַיִּקְרָא: אֶת-יֹסֵף! אֶת-יֹסֵף! אֶת-יֹסֵף! ויריעוהו מן-הבור. והוא לשון ריצוי. שבזה ריצוהו מן השמים לכל סבלותיו.

וַיִּגְלַח וַיַּחְלֹף שְׂמֻלְתָּיו. שְׂמֻלְתּוֹ, הִיָּה לוֹ לומר. אלא שְׂדָבָר הכתוב בלשון רבים לומר שהחליף כל שמלותיו החיצוניים שהיו לו עד היום. ורמז הפסוק על דרך עבודתו הפנימית של יוסף: כנגד מה שהיה מסלסל בשערו כתיב וַיִּגְלַח, וכן כתיב וַיַּחְלֹף שְׂמֻלְתָּיו כנגד מה שהיה מתהדר בכותנתו. וַנַּח וַזָּכַרְם, אֲבָד סִבְרָם, וְנָטַשׁ סְכוּיָם. החליף כל מעטה חיצוני ומסר עצמו בידי קונו להיכנס לפני ולפנים מבעד לפרגוד לעמוד לפני מלך מלכי המלכים ולשרתו.

ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקייעא. ולכן הבין יוסף שעתה עומד הוא לשרת פני דר עליון, ובשליחותו למשול בעם נכרי במצרים, ועל העולם כולו.

וכמבואר בלעומקו של מקרא פר' וישב, על הפסוק וַתִּתְּפֹשֶׁת בְּבִגְדֶיךָ (לט, יב), שנתפש על לבושו החיצוניים ועתה הגיעה העת להחליף ללבושים רוחניים פנימיים.

ועל דרך הצח והרמז, ובהמשך לנאמר שם, יש מובן נוסף לפסוק במשפטים, [שמות כ"א ח':] אִם רָעָה בְּעֵינֶי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר לֹא (כתיב) לֹא (קריא) יַעֲדָה וְהַפְּדָה לְעַם נִכְרִי לֹא-יִמְשָׁל לְמִכְרָהּ בְּבִגְדוֹ-בָּהּ.

ליכא מילתא דלא רמיזא באורייתא:

אֲדֹנֶיהָ ירמזו להקב"ה, אֲדֹנֶיהָ של תבל ומלואה, אִם-רָעָה בְּעֵינֶי אֲדֹנֶיהָ ירמזו לדיבתם רעה שהוציא יוסף על אחיו. ושליחותו של יוסף בגלות מצרים אשר לֹא יַעֲדָה, למען כבודו ית', ולא יַעֲדָה לשנאה ע"י הוצאת דיבה ובהתגרות באחיו על ידי כותנתו, ולכן לְעַם נִכְרִי לֹא-יִמְשָׁל לְמִכְרָה את תבואתה של מצרים, בְּבִגְדוֹ-בָּהּ כל זמן שבגדו בידה, בידה של אשת פוטיפר, היא הקליפה של טומאת היצר הרע המולך על החיצוניים ע"י החיצוניות. עד אשר יכניע את הקליפה, ויבטל את בגדיו אשר בידה, על ידי הפנימיות, הם הכוחות הפנימיים של עבודת מלך מלכי המלכים.

ועתה, משנאמר ביוסף וַיִּגְלַח וַיַּחְלֹף שְׂמֻלְתָּיו, מתקיים בו וְהַפְּדָה. שהקב"ה הִפְּדָה לשליחותו של יוסף, ולכן עתה העת לפדותו, ולהעלותו מן הבור למלוך על מצרים ועל שאר תבל ארצו.

ואע"פ שלבור הושלך לאחר שהורידו ממנו את הכתנת, מכל מקום, הוא – עדיין לא הוריד לעצמו את הכתנת עד עתה. ולגביו כאילו לבוש הוא אותה כְּתָנְתָּ. ועתה הגיעה העת להחליף שמלותיו. ואע"פ שגינוני מלך היו לו, התלבש עתה בלבוש של צניעות וענוה.

ובזה נפרד לעולם מכתונת הפסים אשר היה לבוש בה במחשבותיו ובזכרונותיו. ויעמוד לפני פרעה, ופרעה לשון פירוע וגילוי, שעתה העת לגלות את הפנימיות שלו בלא מעטה חיצוני. כנר חנוכה שמגלה לעין כל את סתרי הנסים של הקב"ה שבכל דור ודור.

מד ד זרע שמשון. לְמַחַ שְׁלֵמָתָם רָעָה תַּחַת טוֹבָה. יש לדקדק מדוע התחיל בטענת לְמַחַ שְׁלֵמָתָם רָעָה תַּחַת טוֹבָה, דלכאורה היה לו מיד לטעון על גניבת הגביע. ונראה, שנתכוון יוסף לרמז להם ששלמו רעה תחת טובה במה שקנאו בו מחמת הכתונת פסים שנתן לו יעקב, ואילו אמו רחל לא עשתה כן ללאה אמם, אלא אדרבה מסרה לה את הסימנים ולא קנאה בה והכניסה צרה לביתה. וזה שטען להם יוסף "למה שלמתם רעה תחת טובה" היינו תחת הטובה שעשתה אמי לאמכם. ולפ"ז מובן מה שמצינו בכמה מקומות בחז"ל שאמרו הלשון "אתם מכרתם בנה של רחל, דצ"ב מפני לא אמרו "אתם מכרתם את יוסף", "או אתם מכרתם את אחיכם". אך הכוונה כנ"ל דהיה עליהם טענה מיוחדת על כך שמכרו את בנה של רחל שלא היה לה קנאה בלאה אחותה, ואילו הם שלמו רעה תחת טובה וקנאו ביוסף בנה.

וְהֵם לֹא יָדְעוּ כִּי שִׁמְעַ יוֹסֵף כִּי הִמְלִיץ בֵּינָתָם. וברש"י המליץ זה מנשה בנו. ונראה למצוא רמז לדברי המדרש, שראשי התיבות של "לא ידעו כי שומע יוסף כי המליץ", בגימטריא "מנשה".

פרופ' יונתן גרוסמן ראש המחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר-אילן

למחרת הסעודה המשותפת של אחי יוסף עם אחיהם המכופש לשליט המצרי, הם יצאו לדרכם לארץ כנען, עם מזון רב, אך גם עם כסף וגביע שהחביא יוסף באמתחותיהם⁹. עוד לפני שהספיקו להרחיק מהעיר, רדף אחריהם האיש האחראי על בית יוסף, הטיח בהם האשמת גניבה ומצא את הגביע "שנגנב" באמתחת בנימין.

נדמה שהצדק עם הפרשנים הטוענים שהאחים לא חשדו באמת בבנימין שהוא גנב את הגביע (למשל רש"י וספורנו על אתר). כזכור, יוסף החביא בשקי האחים כולם גם את כסף שברם, וכך שבשעה שהאיש אשר על בית יוסף פתח את שקיהם וחיפש את הגביע הגנוב הם ראו – כל אחד בתורו – שבשקו שלו מצוי גם כסף שנלקח מהארמון המצרי. מאחר שכל אחד ידע שהוא לא גנב כסף זה, סביר להניח שכאשר התגלה הגביע באמתחת הצעיר, לצד כספו, ברור היה לכולם שהוא לא גנב את הגביע.

ראיה נוספת לכך עולה מתוך הערה מבריקה של אברבנאל. הוא שם לב לכך שיהודה הקפיד שלא לומר שבנימין 'גנב' את הגביע, אלא רק שהגביע 'נמצא' אצלו: "הִנֵּנוּ עֲבָדִים לַאֲדֹנָי גַם אֲנַחְנוּ גַם אֲשֶׁר נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ". לדעת אברבנאל, יהודה רמז בכך שהוא מבין שאין מדובר במעשה גניבה, אלא רק ב'מציאת' הגביע באמתחת אחיו הצעיר¹⁰. הדבר המעניין הוא שגם יוסף שיתף פעולה עם סמנטיקה זו. מתאים היה שיוסף יאמר 'האיש אשר גנב את הגביע', אך גם הוא אמר: "הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ הוּא יְהוּדָה לִי עֶבֶד" ובכך, כאמור, שיתף פעולה עם הסמנטיקה של יהודה ורמז שאכן מדובר בעלילה¹¹.

הערתו של אברבנאל פותחת פתח לאחת מדרכי העיצוב של היחידה שלפנינו – למעקב אחר המילה 'נמצא'. מילה זו חוזרת ביחידה קטנה זו באינטנסיביות יוצאת דופן ודורשת תשומת לב. היא משולבת באופן מופתי בסיפור; ארבע פעמים בסצנת חיפוש הגביע ומציאתו, ועוד ארבע פעמים בדיאלוג שבין יהודה ליוסף לאחר שיבתם למצרים¹²:

הֵן כִּסֶּף אֲשֶׁר נִמְצָאנוּ בְּפִי אֲמַתְחֹתֵינוּ הִשְׁבִּינוּ אֵלָיו... אֲשֶׁר נִמְצָא אֶתוֹ מֵעֶבְדֶּיךָ וְמִתּ... אֲשֶׁר נִמְצָא אֶתוֹ יְהוּדָה לִי עֶבֶד וְאַתֶּם תִּהְיוּ נָקִים... וְנִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּאֲמַתְחַת בְּנִימִן. הָאֱלֹהִים מִצָּא אֶת עֹן עֲבָדֶיךָ הִנֵּנוּ עֲבָדִים לַאֲדֹנָי גַם אֲנַחְנוּ גַם אֲשֶׁר נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ... הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ הוּא יְהוּדָה לִי עֶבֶד... פֶּן אֶרְאֶה בְּרַע אֲשֶׁר נִמְצָא אֶת אָבִי.

החוקרים מתלבטים רבות במענה לשאלה, כיצד אפשר להכריע ששילוב אינטנסיבי של מילה מסוימת בסיפור הוא שילוב מכוון שתפקידו להנחות את הקורא בקריאתו.

⁹ אני מניח, כגישה המקובלת בין הפרשנים, שגם הכסף המושב בפי אמתחת האחים הושם בהיחבא, ושהאחים לא ידעו על כך. להצעה אחרת ראו בפירוש רמב"ן במקום.

¹⁰ בניגוד לעמדת גרין שטען, שמתוך האסטרטגיה שיהודה מאמץ נראה שהוא סבור שבנימין אשם.

¹¹ לא נוכל במסגרת זו לפתוח לדיון את מגמת ההתנהגות של יוסף והתנכרותו לאחיו, אך בכמה מקומות לאורך הסיפור נדמה שיוסף רומז לאחיו שגם הוא יודע שמדובר בעלילות שווא. הרחבתי בדבר בהזדמנות אחרת, והרוצה לבחון את הטענה מוזמן לעיין שם (י' גרוסמן, יוסף: סיפורם של חלומות [סדרת נעם] ראשון לציון תשפ"ב, עמ' 256–239).

¹² משה ויינפלד כתב ש"השורש מצא מופיע שבע פעמים בפרשה שלפנינו" (בראשית, עולם התנ"ך, עמ' 234) מפני שהוא התעלם מהמציאה האחרונה שבה יהודה חתם את נאומו. זה אומנם נזכר כבר בפרשה הבאה, אך קשה לראות בתגובת יהודה לדרישת יוסף שבנימין יישאר עבד יחידה ספרותית חדשה ונפרדת.

אחד הקריטריונים המובהקים לסימון מילה מסוימת כ'מילה מנחה' מכוונת הוא ריבוי המשמעויות של המילה בטקסט הנידון. אם אותה מילה נזכרת בהוראות המתחלפות שלה, מתחזקת הסבירות שבכוונה שולבה שוב ושוב מילה זו דווקא¹³. זהו המצב במקרה שלפנינו. גם אם אותה ההוראה הסמנטית של 'למצוא' נשמרת בכל אזכורי המילה בטקסט, היא מוסבת על דברים שונים שעל פניהם אינם קשורים זה לזה: האחים מזכירים את הכסף שהם 'מצאו' באמתחותיהם בירידה הראשונה; האיש אשר על בית יוסף, כמו גם יוסף עצמו ואחיו, מזכירים את הגביע אשר 'ימצא' באמתחת הגנב; יהודה מזכיר את העוון שהאלוהים 'מצא', ולבסוף הוא אף מזכיר את הרעה שעלולה 'למצוא' את האב, אם הם ישובו אליו ללא בנימין. אם כן, נושאים שונים ש'נמצאים' ו'מוצאים' מגוונים משולבים ביחידה הקטנה שלפנינו¹⁴. מהי תרומת השילוב של הפועל 'למצוא' לסיפור? הפתח הנוח להיכנס בשערי דיון זה מצוי באזכור המפתיע ביותר של הפועל, בדברי יהודה שאמר לשליט המצרי: "הָאֱלֹהִים מָצָא אֶת עֹן עֲבָדֶיךָ". כנראה יש לפרש את משמעות 'המציאה' הנזכרת כאן כהצעת ראב"ע (שם): "כי עון היה לנו וכאילו נשכח ואיננו, והיום נמצא". אך האומנם התכוון יהודה לגניבת הגביע? כאמור לעיל, נראה שהאחים הבינו שבנימין לא באמת גנב את הגביע, וגם כאן, למרות שאשמת הגניבה מופנית רק כלפי בנימין, יהודה מדבר על חוטאים בלשון רבים: "עֹן-עֲבָדֶיךָ". בכך אנו נרמזים – גם אם האיש המצרי איננו יכול להבין זאת – שיש עוון אחר שרובץ על כתפי האחים כולם שאלוהים מצא כעת, ובלשונו של רש"י: "מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו". ואכן, הפועל 'למצוא' החוזר באינטנסיביות ביחידה זו שוזר אותה עם המערכה שפתחה את הסיפור – מכירת יוסף. לצד פשע האחים המובן מאליו כלפי יוסף עם מכירתו, הכתוב מבליט בדרכים שונות שיש עשוק נוסף שנפגע בסיפור מכירת יוסף למצרים: הטעיית האב הזקן וניתוקו מבנו האהוב. הפשע כלפי האב מוצג בסיפור כחמור לא פחות מאשר הפשע כלפי האח, כפי שעולה מסצנת התיקון הגדולה של הסיפור – נאום יהודה – שבו הוא מדגיש במיוחד את הצער שייגרם לאביו, ולמענו הוא מוסר את עצמו לעבדות.

הד הרמאות שרומה האב מתגלגל עד לסצנת גניבת הגביע במיוחד בשל הפועל 'למצוא'. בהולכת האב שולל וברמאותו עשו האחים שימוש בפועל זה: "זאת מִצָּאוּ חֶפֶר נָא חֶתְתָּת בְּנֵךְ הוּא אִם לֹא" (לז:לב). זהו המשפט האחרון שאמרו האחים בסיפור מכירת יוסף, ו'מציאת הכתונת', שמהדהדת בחלל בית יעקב ובחלל הסיפור את רמאותם הפושעת כלפי האב, פורצת כאן שוב. האחים עטו על פניהם מסכה מיתממת בטענתם שהם 'מצאו' דבר מה, אך למעשה הם לא 'מצאו' דבר, שהרי הם אוחזים בכתונת שהם עצמם הספיגו בדם. סצנת החבאת הגביע באמתחת בנימין חוזרת על מודל זה בדיוק, וגם מציאת הגביע איננה 'מציאה' כל עיקר. גם הפעם, זה שטוען ש'מצא' גביע הוא ששם את הגביע באמתחת בנימין ביוזמתו. גם תגובת המְרוּמָּים שנחשפים למציאה המרה דומה למדי; האחים קורעים את שמלותיהם נוכח גביע יוסף ש'נמצא' אצל בנימין ממש כשם שקרע יעקב את שמלותיו נוכח כתונת יוסף ש'מצאו' האחים. אם יורשה לי להפליג מעט בדברים, אציע, שאולי יש בכוחו של גביע היין לייצג את הכתונת הספוגה בדם, גם נוכח הזיקה שקיימת

¹³ א"ה. חוקרי הפיוטים ומפרשיהם אומרים שאם יש מלה חוזרת באותו פיוט – היא תמיד במשמע אחר. יראתי בְּפִצְוֹתֵי שֵׁיחַ לְהַשְׁחִיל; לְחִשִּׁי יִרְצֶה בְּמִנְטִיף וּמִשְׁחִיל; שֶׁאֲנִי יַעֲרֵב וְלֹא כְּמִשְׁחִיל. ההשחלה כאן בשלושה משמעים. הראשונה לשון התחלה; השנייה הקטרת קטורת; השלישית שאגת האריה.

¹⁴ כפי שקורה במקרים מעין אלו, תרגומים שביקשו להישאר נאמנים למשמעות הפסוקים, נאלצו להמיר את הפועל 'למצוא' בפעלים אחרים, כי "התעקשות" הכתוב לשלב דווקא את 'למצוא' אינה פשוטה כל עיקר. א"ה. הוא נותן דוגמה מאוד התרגומים למקרא שנותן לכל משמע מלה אחרת.

במקרא בין דם ליין, כמו: "כִּבְּס בֵּין לְבָשׁוֹ וּבְדָם עֲנִיבִים סוּתָה" (בר' מט:יא); "וְדָם עֲנִיב תִּשְׁתֶּה חֶמֶר" (דב' לב:יד). אפשר לתהות כאן, האם גם הבאת הדיאלוג של האחים עם האיש אשר על בית יוסף בדרך עוד לפני הדיאלוג עם יוסף עצמו תורמת ליצירת הזיקה בין שתי הסצנות.

שני דיאלוגים אלה זהים לגמרי (האחים מציעים להעניש את כולם, והמצרי פודה אותם מעונש ומציע שרק בנימין יישאר עבד במצרים), אך יש ערך לכפילות זו במעריך האנלוגיה הנידון. גם בסיפור המכירה הגיע יוסף אל האחים בשני שלבים. בעצירת ביניים בשכם פגש אותו 'איש' ושאל אותו למבוקשו: "וַיִּמְצְאוּ אִישׁ וַחֲנָה תַּעֲה בִּשְׂדֶה" ומשם המשיך יוסף לאחיו שבדותן: "וַיֵּלֶךְ יוֹסֵף אַחֵר אָחָיו וַיִּמְצָאם בְּדֹתָן" כתמונת-מראה, גם בסיפור מציאת הגביע הוא 'נמצא' תחילה בדרך על ידי 'האיש', אך הדיאלוג על אודות 'מציאת' הגביע יחזור על עצמו שוב כשיפגשו האחים עם יוסף.

לאור זאת אפשר לחזור שוב לדיאלוג שמתנהל סביב מציאת הגביע בין האחים לבין האיש אשר על בית יוסף. בשני הדיאלוגים הציעו האחים עונש קולקטיבי ואילו האיש המצרי – הן זה שבדרך והן יוסף שבמצרים – המתיק את העונש ואמר שרק הפושע ייענש, או ליתר דיוק – "זה שנמצא הגביע בידו" ייענש¹⁵. לדבר זה משמעות רבה, במיוחד ברובד הסמלי שרוחש מתחת לפני השטח.

עד כאן דברי פרופ' יונתן גרוסמן. הוא המשיך הלאה, ונראה שהרעיון מובן והדברים גולשים לפרשת ויגש. הרוצה את המאמר בשלמותו יכול להכנס לאתר בר-אילן פרשת השבוע.

תן לחכם ויחכם-עוד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליונו מופיע שם):

<http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&p=272195#p272195&t=10317>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באתר דרשו <http://www.dirshu.co.il/?p=140390>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באתר גליונות <https://gilyonot.jewishoffice.co.il>

אם אתה מתעניין

בהבטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתה מוזמן להרשם (בתנאים)

לקבלת דוא"ל בעניינים לשוניים

בכתובת: info@maanelashon.org

☺ בוא לחכים את עצמך ואת שאר המכתבים ☺

¹⁵ העונש שהאחים משיתים על הגנב, לפני שמתגלה הגביע, הוא מוות: "אֲשֶׁר יִמְצָא אֹתוֹ מִעֲבָדָיךָ וְמֵת" גם אם העונש החמור שהם מקבלים על עצמם קשור בביטחון הגמור שיש להם שהגביע לא יימצא בשקיהם, לא תהא זו גוזמה לומר שהאחים מקבלים על עצמם – לפחות באופן סמלי – את העונש שאכן מתאים לעוון הנרמז מבעד לתמונה זו: "כִּי יִמְצָא אִישׁ גִּבַּב נֶפֶשׁ מֵאֶחָיו מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִתְעַמֵּר בּוֹ וּמָכְרוֹ, וְמֵת הַגִּבַּב וְהָחַי" (דב' כד:ז).

תורה ולשון בצהרי יום

בס"ד הננו שמחים להזמין את העיבור

לשיעורים על התורה ולשונה ביום עיון

אשר יתקיים בצהרי "זאת חנוכה", יום שני, ב' בטבת תשפ"ג,

בבית הכנסת "יגל יעקב" ובית המדרש "נר יצחק", מצפה יריחו

13:50 עת שגרי לשון להפתח

שלוש כהן אזור	השווא שאחר תנועה גדולה – נע או נח?
משה אוסי	השפעת הערבית על העברית של ימי הביניים (מתורתו של פרופ' יהושע בלאו ז"ל)
אליהוא שנון	"תורת חיים" מניין?
ד"ר אלנתן חן	על "ספר ההשוואה בין הלשון העברית והערבית" לר' יצחק בן ברוך (מתורתו של פרופ' דן בקר ז"ל)
אוריאל פרנק	סימון הנקודות העיליות בתנ"ך

16:20 תפילת מנחה

הרב יהודה קרויזר	דברי ברכה מפי מרא דאתרא
ד"ר משה קהן	כניסתה של הלוגיקה לחוכמת הדקדוק בימי הביניים
הרב יהושע שטיינברג	"אבקש לאכול בשר חי, עכשיו!" על משמעות המילה "נא"
יובל וייס	הערות המסורה טעמא קדמא וטעמא תניינא

18:15 תפילת ערבית

לתקצירי ההרצאות היכנסו לאתר: www.maanelashon.org נשמח לראותכם!

רצוי לאשר השתתפות: info@maanelashon.org 0587203297 (אוריאל)
למגיעים באוטובוס: קו 216 יוצא מתחנת הרכבת הקלה בגבעת התחמושת בירושלים

עזרת נשים פתוחה הכניסה ללא תשלום

נודה לכם אם תודיעו לחבריכם על יום העיון ותפיצו בלוחות המודעות
* ייתכנו שינויים בלוח הזמנים

